

Двойствената природа на речта в медиите

Тотка Монова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
имейл: tinamonova@mail.bg

Ефтимова, Андреана. Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата. София: Просвета, 2016 – 335 с. ISBN 978-954-01-3271-6

На вниманието ни е представен мащабен, сериозен изследователски труд на доц. Андреана Ефтимова, озаглавен „Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата“ и отпечатан в изд. „Просвета“ с подкрепата на Министерството на културата.

Предложеният на вниманието ни текст е **изключително актуален**. Той е иновативен, **синтезира репрезентативен** и като количество, и като качество **емпиричен материал** и представя на вниманието ни значими тези, които тепърва ще ни дават повод за осмисляне, дискусии и обсъждания. По същество монографията „Двойственият език в медиите: езикът на политическата коректност vs езика на омразата“ представлява **интердисциплинарно изследване**, което в по-голямата си част се основава върху ключови положения в **аксиологичната лингвистика** и журналистика. Още тук бих искала да отбележа един от безспорните приноси на изследването – в чисто методологичен план авторката е напипала безпогрешно обяснителния ключ към стилистичните явления, които изследва. Проявите на ценностна ориентация и изразяването на оценка в медийния текст са начин да се фиксират протичащите социални, икономически, политически, културни процеси. Както пише Андреана Ефтимова, „проблемът за ценностите винаги придобива особено социално и нравствено значение в преломни моменти от общественото развитие, когато предишните традиции и ценности губят своята значимост и актуалност. Българското общество е в преходен социално-исторически период, в който силно се откроява ценностната криза – доминиране на технокрацията и на прагматично-

потребителското светоусещане, отчуждение, загуба на културната памет, криза на националното самосъзнание и др. Тази картина създава усещането за отстъпване на традиционните ценности пред нови ценности, антиценности, псевдоценности, имитация и инфлация на ценностите. Всичко това се отразява в езика на медийния дискурс, чрез който се обективират обществено значими ценностни смисли“ (част 1).

Съсредоточаването на изследователския интерес върху аксиосферата на толерантността е обяснимо с избора на **обект на изследването** (езикът на политическата коректност и на омразата, осъществени чрез евфемизацията и дисфемизацията на медийната реч) и с актуалните обществени сътресения, които поставят в центъра на обществено-политическия дискурс опозицията *свои-чужди*. Този фокус актуализира номинации, изразяващи оценки и ценности по скалата толерантност-нетолерантност.

Доц. Ефтимова изследва „стилистичните и прагматичните характеристики на евфемизмите и дисфемизмите в медийната реч като част от процесите (1) на евфемизация и табуизация и (2) на дисфемизация и детабуизация, които се превръщат в основен езиков механизъм за реализирането на езика на политическата коректност и речта на омразата“ (с. 9-10). Това е едно от малкото изследвания, **според мен първото до момента**, които така задълбочено се занимават с един сложен прагматичен и стилистичен феномен, какъвто са евфемизмите и дисфемизмите. В опита си да осмисли този феномен изследователката достига до изненадващи изводи за един тип езикови употреби, които са резултат от вторична номинация, приплъзват се по стилистичната скала и ту се определят като евфемизми, ту като дисфемизми в зависимост от контекста. **Категорично** според мен **е доказано** твърдението, че евфемизмите/дисфемизмите **са надредно понятие** по отношение на стилистичните фигури, доколкото често самите те се реализират чрез стилистични фигури – метафора, метонимия, сравнение, литота и др. Затова тяхната природа и етикетирането им са още по-зависими от речевия и екстралингвистичния контекст. Само при отчитането на всички фактори, влияещи върху общуването, могат да се направят изводи за конотативния статус на езиковите употреби. **Значим приносен момент** в книгата е и изследването на езика на политическата коректност и езика на омразата от лингвистична и социолингвистична гледна точка. Повечето изследвания до момента разглеждат тези проблеми на медийната реч от философска, съдържателна, идеологическа гледна точка. Социолингвистичният поглед към речевите реализации на тези феномени обаче води до няколко съществени според мен извода: (1) че са част от процесите

на евфемизация и дисфемизация на медийната реч; (2) че „са контролирани и идеологически мотивирани речеви практики с рецидивиращ характер“ (с. 122), изведени дори до езикова политика; (3) че се проявяват само в речта, а не в езика; (4) че се реализират само в публичната сфера и само по отношение на социални групи или колективната принадлежност на личността. Разбира се, това са само част от изключително важните обобщения, до които достига доц. Ефимова вследствие на подробния и критичен преглед на писаното по тези въпроси. Любопитна е и съпоставката на терминологичните и терминологизираните значения на термините „език на политическата коректност“ и „език на омразата“ в медиите. Анализът им доказва интуитивно поддържаното обществено подозрение за неприложимостта и непреводимостта на тези понятия в анализа на речевото поведение в българската културна среда.

Частта за **езиковото табу** предоставя разсъждения за видовете табу. Към разколебаните нагласи на българската аудитория към табуирани номинации в медиите насочва **пилотен експеримент**, адаптиран вариант на метода на семантичния диференциал на Ч. Осгуд. Изключително провокативен е резултатът за разколебани обществени оценки и употреби на номинации в медиите като *негър*, *стар*, *циганин*, *инвалид* и др.

Анализът на евфемизмите и дисфемизмите в текстове от печатни медии е съществена част от изследването. В семантичната група „професии и институции“ е разгледано противоречието между евфемистичния характер на маскулинните форми за обозначаване на лица по професия, занятие, статус и обявяването им за политически некоректни и обратното – дисфемистичния характер на феминативите, обявени за политически коректни в редица славянски култури и медиите. В българските медии изискванията на политическата коректност при имената на лица по професия не се спазват заради силната стилистична маркираност на феминативите. Лексикалната субституция на наименованията на професии по различни причини се редува с по-непрестижни номинации с цел изразяване на иронични, омаловажаващи оценки. В семантичните групи за болести и физически нарушения, както и за смъртта се обсъжда същественият за медиите и техните етични кодекси проблем за публичното оповестяване на болестта и дискриминацията на социални групи чрез този акт. Примерите от медиите показват неспазването на етичните правила и изискванията на политическата коректност като част от една трайно прокарана речева стратегия на таблоидните формати. Семантичната група от номинации за полова принадлежност и семейни и сексуални отношения поставя въпросите за необходимостта от разграничение на понятията „андроцентризъм в/на езика“ и

„сексизъм“. А. Ефимова успешно е разяснила, че за прояви на сексизъм може да се говори единствено на равнището на речта, а не на езика. **Езикът сам по себе си не може да е дискриминативен. Дискриминативни прояви може да се открият само в употребата на езиковите единици в речта.** В семантичните групи за „криминално поведение“ и „етнически групи“ се обсъждат проблемите за етнизацията на престъпността в медиите и за липсата на промислени редакционни политики по отношение на наименованията на етническите групи. Хиперрепрезентираните теми за възраст и външен вид се обсъждат в контекста на удължаването на младежката възраст в съвременните европейски общества и номинациите за възраст, които променят значението и конотативния си статус. **Общо заключение в анализа** на богатия емпиричен материал от медиите е за внимателно поддържан баланс между употребата на евфемизми и дисфемизми, за да се задържи аудиторията, като се удовлетворят възможно най-голям брой предразсъдъци, стереотипи, културни нива. Така се оспорва твърдението на Ю. Баскова, че „за осъществяването на ефективно манипулативно въздействие евфемизмът не трябва да се употребява в текста едновременно с нежелателната пряка номинация (б.а.), в противен случай, той губи способността си да манипулира общественото мнение“ (Баскова 2006) (с. 143). Напротив, изследването твърди, че едновременното използване на евфемизми и дисфемизми в медийния текст по отношение на едни и същи референти разколебава интерпретацията и постига своята манипулативна цел – разчитането на различни оценки по отношение на коментираните обекти.

Бих искала да обърна специално внимание на раздела за **политическите евфемизми**, който дава и термина в сполучливото заглавие на книгата „двойствен език“. **Двойствената природа на политическия дискурс**, отразена в медиите, е успешно доказана чрез прецизен анализ на публикации във в. „Капитал“ в рамките на няколко месеца от 2014 г., отразяващи украинската криза. Допълнителна стойност на анализа придават използваните процедури, изследващи преходите между паралелните семантични скали на Р. Стернбърг, Р. Туранго и Дж. Нигро (1993), организирани според метода на семантичния диференциал на Ч. Осгуд (1972), както и припокриването на фреймовете/сценариите (предварителните очаквания за най-честото повторение на обекти и събития) на хората (П. Чилтън 1987). Затова според мен **един от най-съществените приноси** на изследването е **предложеният подобрен модел, отразяващ участието на медиите в отразяването на политически конфликти.** Благодарение на него се осъзнава, че „понякога медиите ретранслират номинации, които изглеждат

неутрални, но отразяват оценка или тълкуване на конфликтната ситуация" (с.240). Анализът на проявленията на политическия език в медиите (професионален, бюрократичния и високопарния език) показва нуждата от редакционни политики по отношението на отразяването на политическото говорене в медиите. Бих искала да подчертая и специално въведения от А. Ефимова термин „брюкселски новогovor" (оповестен в нейна статия в сп. „Литернет" още през август 2014 г. и дори по-рано в нейно интервю в сп. „Любословие" от февруари същата година), който стана популярен и се възприе от редица изследователи на политическата реч.

Специално отбелязвам и **трите експертни интервюта** с водещи специалисти от Полша и Чехия, дискутиращи въпросите на езика на политическата коректност и на езика на омразата в **славянски и балкански контекст**, които не са приложение, а част от книгата заради непрекъснатия диалог на идеите на авторката с тези на експертите.

В заключението на книгата са резюмирани основните изводи. Бих акцентирала, че за първи път се лансира тезата, че евфемизмите и дисфемизмите са **едно и също езиково явление**, основано върху вторичната номинация, а политическата коректност и езикът на омразата са част от процесите на евфемизация и дисфемизация в речевата практика и в частност в медиите. За пръв път езикът на политическата коректност и езикът на омразата се разглеждат от **специфично лингвистична** гледна точка като речеви категории, като част от езиковата политика и планиране.

Особено бих искала да открия един съществен извод, който за първи път се прави в настоящата монография – за едновременното присъствие на евфемизми и дисфемизми в медийните текстове, благодарение на които се постига двуплановостта в отношението към коментирания обект и разколебаната интерпретация на реципиента, въз основа на която „избухват" негативните и иронични оценки. В чисто прагматичен план за всеки бъдещ изследовател на медиите и в частност на техните текстове, съществен приносен момент е предложения прецизен модел, отразяващ участието на медиите в отразяването на политически конфликти. Лично за мен като изследовател предимно на съдържателния и социалноантропологичен пласт в медиатекста, изграденият от доц. Ефимова модел придобива изключителна актуалност в контекста на глобалните тетористични заплахи и специфичните хибридни войни, чиито свидетели сме в момента.

БЕЛЕЖКИ

Рецензията на Тотка Монова „Двойствената природа на речта в медиите“ е публикувана и в Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по журналистика и масова комуникация, София: УИ „Св. Климент Охридски“, бр. 1, 2017, с. 403-407. Available from: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=585289>